

EURÓPAI BENYOMÁSOK

EZEK A SOROK még Európában íródnak, három és fél hónapi út után s már vár a hajó a francia kikötőben s vár az a messzeség, amelyet ismerek. Az a messzeség, amelyet az ember ismer, megszűnik titokzatos lenni, ámde varázsát mégsem veszti el, mert bármennyire természetes esetben az angol nyelv használata s az amerikai történelmi hagyományoknak nemcsak megértése, hanem megérzése, időről-időre, főként ha távol vagyok az Egyesült Államok tói, nem szűnök meg csodálkozni azon a sokrétegű nemzetben, amelynek immár én is polgára vagyok. Az európai turista, aki Amerikát meglátogatja, rendszerint csak a felhőkarcolókat látja s a tempón lepődik meg s talán a Niagara-vízesésről megállapítja, hogy nem is olyan főséges, mint amilyennek a földrajzi tankönyvekben és a moziféltételek alapján tetszett; de nem hallja Amerika szívének dobogását, nem sejtí a nyers erők küzdelmét a lét rejtélyes céljával, fel sem foghatja, hogy a puritánok és gangszterek világának örvényéből micsoda sóhajok kelnek ki s hogy az ujjongásnak, a tiszta léleknek is micsoda szárnyai vannak a legváratlanabb környezetben.

S mialatt arra az Amerikára gondolok, amely módot adott arra, hogy a gyárak és bányák és fölösleges lárma világában a lélekkel foglalkozzam, ugyanakkor a régebbi emlékek figyelmeztető ereje arra kényszerít, hogy a magyar múlt árnyékai elől ne rejtőzzem el, sőt szembenézzek azzal, amit a mai magyar élet — tágabban: európai élet — nyújthat a messziről érkezett embernek. Ugyan mit láttam Európában három és fél hónap leforgása alatt? Az amerikai élet tapasztalatai vájjon mennyiben hatottak ítélőképességemre s ugyanakkor magyar alanyiségom mennyire lett tárgyilagos olyan kérdések elemzésében, amelyek kizáróan a magyar étellel függenek össze? Valahányszor Európába jövök, mindig ez az érzésem: hátha ez az utolsó európai utam. Hátha a szűk utcák levegőjével soha többé nem találkozom, hátha a magyar falvak nyomoron túli romantikáját soha többé nem látom, hátha azt a lelki poggyászt, amelyet nekem Európa adott, soha többé sem szóval, sem cselekedettel nem fizethetem vissza! Belgiumban jártam, Németországban, Csehszlovákiában, Ausztriában, Magyarországon, Romániában, Svájcban és Franciaországban. Amerika tette lehetővé, hogy mindezt láthassam; az európai múlt és a magyar múlt determinálta általában Európa-érdeklődésemet. Oh, kettősség élménye! Oh, kettősség intenzitása! Lehet, hogy a tapaszt-

talás a legjobb tanító, de ennél is fontosabb tényező az ösztön, amely csak fegyverszünetet köt a tapasztalattal, de nem azonosítja magát vele mindenben. Az ösztön az intuíció értelme; s ebben a cikkemben — bevallom — nemcsak arról akarok írni amit láttam, hanem arról is, amit ki nem ejtett szavakban megéreztem.

II. Az EURÓPAI kontinens kulcsát részben még a hajón szereztem, részben Antwerpen városában. Amikor hajónk a belga partok mellett haladt, egy öreg, kövér flamand asszony a partokon teheneket fedezett fel. Ujjongva, valósággal lírai lázzal kiáltotta: „Tehenek!“ Ez a kiáltás többször megismétlődik. Végül szóba álltam a flamand asszonnyal, akitől megtudtam, hogy harminc évig élt és vergődött New Yorkban s ez alatt az idő alatt sohasem látott tehenet. Lám, a tehén volt a megvalósított honvágy, falusi múltjának nagy szenzációja, szinte az ok, amiért érdemes volt Európába átjönnie. Közben hajónk a holland partokhoz közeledett, s Flashing tengerparti városról egy ugyancsak flamand utas, aki azonban csak két éve tartózkodott az Egyesült Államokban, kijelentette, hogy „ma még hollandi, de holnap már belga város lesz. Akármennyire rokonok is a flamandok és hollandok, mégsem szeretik egymást.“ S magában Antwerpen városában betértem a hatalmas katedrálisba, ahol a többi között Rubens csodálatos triptichonján elálmélkodhattam. Kalauzom megjegyzésére, hogy Rubens ezt az alkotását szülővárosának ajándékozta, megkérdeztem tőle, hogy a mai antwerpeni művészek éreznek-e ennyi hálát szülővárosuk iránt? „Uram — volt a kalauz válasza —, nekünk ma nincsenek nagy művészeink. Annál különbek a labdarúgóink.“ Ez a három eset rövid élettörténete a mai Európának. Az egyszerűségé és a közvetlenségé, amelyet inkább a messziről érkezettek értékelnek, a nacionalista türelmetlenségé és a Szellem megvertségé vagy haloklásáé.

Persze, az egész világ beteg. Rooseveltt mindenféle injekciókkal próbál enyhíteni az amerikai betegségen; nem tudjuk, hogy a japán-orosz viszony mivé fog kialakulni. Dél-Amerikában is elégedetlen az emberiség s egészen bizonyos, hogy a délafrikai búrok értelmisége dehogy is van elragadtatva sorsától. Egy újzeelandi tanár tudomásomra adta, hogy műveltségét már nem is érzi tehernek, annyira elfásult, s tavasszal BufFalóban egy kínai orvostól kellett arról értesülnöm, hogy a bolsevizmusban azért csalódott, mert nacionalizmusában kíméletlenebb a Hohenzollernek porosz sovinizmusánál, amelyről akkor volt alkalma meggyőződnie, amikor még Berlinben orvostanhallgató volt. Minden ember, aki csak kissé gondolkodik, hasonló megfigyeléseket tehet függetlenül attól, hogy sokat utazik-e vagy pedig közvetlen környezetéből alig kerül ki. Ma a legtöbb élmény az emberi diszharmóniáról szól; az élet és lélek zürzavarához ezekkel a horatiusi szavakkal lehetne fordulni: de te fabula narratur. Rólad szól a mese emberi boldogtalanság, rólad szól az elferdült és megtévelyodött mese, mert nyilvánvaló, hogy aki kerek és lényegében optimisztikusan tanulságos mesét akar rólad mondani, az vagy hazudik vagy pedig érzéketlen és színvak a tragikus formátlanosságokkal szemben.

Szóval szörnyű kórság rabja az egész világ. Ezúttal azonban hadd szükítsük meg az értekezés tárgyát Európára, arra az Európára, amely végül is minden fehér ember lelkének igazi hazája (Amerika valójában nem más világ, csak más töredéke a fehér civilizációnak és kultúrának); arra az Európára, amelynek, ha még tudna, pirulnia kellene a maga tehetetlenségén, általában a fejlődés travesztiáján. Mi történt az értelemmel, amely Kant lelki földrajzában erkölcsi hegycsúccsá nőtt? Mi történt a kötelesség heroizmusával, amely Goethe „Faust”-jában szimbolikus mélységgé tágult? Mi történt azzal az Európával, amelynek szkolaszticizmusa belenyúl a huszadik századba is, s renaissance hagyományainak felvilágosodottsága nem is dogmatikus, hanem neuraszténiás kapkodássá züllött? Belgiumban hiába kerestem Brueghel parasztjainak kedélyességét; a Ruhr-vidéken a füstölgő gyárkémények ellenére hasztalan kerestem akár önérzetét, akár világot átfogó nagystílűségét a német nagyiparnak; Berlin megszűnt Schopenhauer és Hegel nézeteltéréseinek filozófiai központja lenni, ahelyett olyan metropolis, amelyben a szabad lélek a kánikulában is fázik. Prága? Ahol valamikor a homunkulusszal kísérleteztek, ott most az ember a rosszul értelmezett demokratikus frázisok handabandázó eszköze lett. Bécs? A pályaudvaron a rikkancs ezzel fogad: „Gerechtigkeite, neue Ausgabe!” Nagyszerű! Az igazságnak új kiadása van. Igen ám, de csak az „Igazság” nevű lapnak! Pozsony, szülővárosom? Parvenű házak a barokk keretben? Ebben állana a régi város modernizálása? Út a csallóközi vicinálison Komáromba. Minden falunak football-pályája van, mert hát elvégre a népnek is sportolnia kell, de a legtöbb vasúti állomásról leszedték a magyar felírást a békeszerződések tárgyilagosságának igazolására, s a vasúti kocsiban egy részeg tót utas felelősségre von egy magyar utast azért, mert társával anyanyelvén mer beszélni. Budapesten annak örülnek az emberek, hogy immár Amerikába is belecsapott a nyomor, s Erdélybe csak úgy merek utazni amerikai polgárpapírom ellenére, hogyha a budapesti román követség diplomáciai vízumot bocsát rendelkezésemre, mert hiszen évekkel ezelőtt tett erdélyi utam alkalmával magyar származásom miatt kellemetlenkedtek a román kishivatalnokok. Talán Svájcban még európai az élet? Dehogy is! A svájciak minden idegentől irtózni kezdenek, hacsak nem turista. És Párizs? A világosság városa! Lenézi az amerikaiit, mert barbár, elfelejtve, hogy ebben a lenézésben túlsok a barbár izgulékonyosság. Hol a „jó Európa” és a „jó európai”? Hol a kultúra felelősségtudata, az ember emberiesége, a hazaszeretet nemessége, a kozmikus léttudat tragikus zománca, a keresztény tradíció és szeretet gyakorlati arca? Minden ember „Prügelknabe” lett, akit a más bűnéért vernek meg, de ki az, aki a bűnt elkövette és ki az, aki ver? És ha ver, milyen címen?

Pedig Európa, mint a kultúra valósága, mégis nosztalgias élmény annak az embernek, aki Európában szerezte neveltetését s anyanyelve s lelki érzékenysége ehhez a földterülethez kapcsolja. Tovább megyek: azok az amerikaiak is, akiknek elődei csakugyan formálták és építették az Egyesült Államokat, olykor honvágyat éreznek Európa után. Hány amerikaiit ismerek, aki Marloweról vagy Sámuel Johnson-

ról azzal az elmélázással nyilatkozik, mintha lelki nagybátyja volna; találkoztam neworleansi franciákkal, akik — világnézetüknek megfelelően — vagy a pascali irracionizmusról, vagy pedig a voltairei racionalizmusról úgy beszéltek, hogy lelki életük közben maximálissá fejlődött. Egy alkalommal Milwaukee városában, egy norvég család otthonában fordultam meg, ahol a ház gazdája meglepően pontos ibseni idézetekkel tarkította a társalgást. S mit mondjak arról az ohiói magyarról, aki Amerikában született gyermekeinek áhítattal olvasta fel Gárdonyi Géza „Egri csillagok“ című munkáját? Hiszen tény, hogy a háború előtt sem élt anyagi jóság az emberben; akkor is a hangulat és érdek túlgyakran kénye-kedve szerint garázdálkodott a közösség céljainak rovására. S mégis: a legtöbb rendes idegzetű emberben volt valami értékelmélet, amelyhez ragaszkodni próbált; hogy megszokott amerikai fogalommal éljek, az átlagember bizonyos „standard. szerint rendezte be erkölcsi és gyakorlati életét s esetleges filozófiai pesszimizmusában sem sértette meg a mindennapi kötelességek elemien erkölcsi tartalmát. Egy kiváló erdélyi magyar újságíró jegyezte meg jelenlétemben, hogy ma mindannyian gyilkosok vagyunk. A háború megindította a lavinát s magával ragadott mindenkit s ma, jobb meggyőződésünk ellenére, sokszor azok is kénytelenek pusztítani, akikben semmiféle romboló hajlam vagy szándék nincsen. Homo homini lupus. Ma is? Holnap is? Örökké? Hol az az Európa, amely az ember értékét nem jövedelme alapján határozta meg? Hol az az Európa, amely a politikai határoktól és a várnnyavalyáktól függetlenül nem ismer demarkációs vonalat ember és ember között mindaddig, amíg az egyik emberi lélek akarata és a másik emberi lélek megértése az összhang fókuszában találkozik? Az Amerikából érkezett ember, akinek szívéen New Yorkban vagy Pittsburgban vagy Detroitban keresztülrobogott az autó s amikor szíve életrekelt, azon csodálkozott, hogy még életképes, az európai zűrzavar és türelmetlenség és ingerlékenység vagy közönyné merevedett érzéketlenség világában hogyan tarthatja meg egyensúlyát? Egy értékes magyar író közölte velem, hogy Európában mindenki titkol valamit; mindenki mást csinál, mint amit szeretne, mást mond, mint amit mondani akarna, s némaságában is nyugtalankodik a lelki ismeret. Egy bécsi publicista a „Flucht von der Zeit“ lélektanát fejtegette előttem, de a végtelenbe sem lehet menekülni a költészet varázsával, amikor a szó megszűnt zene lenni és a zene is megszűnt vigasztaló lenni. Se szeri se száma azoknak a példáknek, amiket felsorolhatnék annak az igazolására, hogy a kulturális valóság, amelynek azonosnak kellene lennie Európa fogalmával, a legjobb esetben exotikus különlegesség Európában (olyasféle, mint Babits Mihály Magyarországon, holott természetesnek kellene lennie) s hogy az amerikai vagy Amerikából érkezett európai csak a múlt Európájában érezheti jól magát vagy pedig egy elképzelt Európában, amelynek jövőjét enyhe körvonalakban néha-néha láthatja is.

III. A MŰLT Európája? A régi házak és a jó modor. Mintha a kettő összefüggne egymással, mintha a kettő testvér lenne, mintha

a kettő nem is tudna megenni egymás nélkül. Kolozsvárt betértem egy régi ház udvarába, ahol a házmester úgy fogadott, mint az ildomosság megszemélyesítője. Szegeden, ahol egyébként olasznak néztek, egy jómodorú idegen ajkáról úgy simultak le a szavak, hogy szinte meghatódtam a figyelmességtől. Általában, ahol megfordultam, akár a régi Magyarország területén, akár Nyugat-Európában, lebilincselő közvetlenséggel, magától értetődő — szóval minden hangosságától mentes — vendégszeretettel azok kezeltek, akikben a múlt nem a „rég jó idők“ Potemkin-falujának tükre, hanem kifejezése annak a tényleges vagy lelki műveltségnek, amely öröksége a háború előtti Európának. Azaz vagy azok az emberek, akik már nem tudnak beleilleszkedni a mai kor túrhetetlen durvaságába, vagy pedig azok, akik eléggé fiatalok ahhoz, hogy ne akarjanak szerves részei lenni ennek az igazságtalan átmeneti kornak. A jóízlés épp olyan időtlen, mint az erkölcs; az előbbieket a jóízlés nevében igazi európaiak, az utóbbiak, a fiatalok pedig annak az erkölcsi felelősségtudatnak nevében, amely ma túlsók hatalmon lévő ember esetében nem is elvont fogalom, hanem pusztán légüres tér s a fiatalok éppen az erkölcs s a vele járó felelősség légüres terébe nem akarnak és nem is tudnak bele-törődni.

De a régi ház nyugalma, a jó modor előkelősége, továbbá a fiatalság fegyelmezett szenvedélye és hite meglehetősen kivételes jelenség. Európa úgy hatott rám, mint a rendkívül érdekes regény, amelyben azonban több a detektívregények lehetetlen pszichológiája, mint a jó regények művészileg és pszichológiailag tökéletes fejezete. A régi ház sokszor nyakasságot jelent s a status quónak olyan hangsúlyozását, amely a maga reménytelenségében ma már nevetséges. A jó modor vajmi gyakran az osztálykülönbség vagy fölény komplexusának oly természetű hangoztatása, amely a demokrácián nevelődött amerikai embernek vagy az Amerikába szakadt európainak, aki végül is a demokrácia tisztességes és hasznos előnyeit is élvezhette, szelíden szólva komikus, s tárgyilagos megítélésben a keresztény elvek emberszeretetének megcsúfolása. Amikor például a brüsszeli csipkegyár egyik üzletvezetőjével beszélgettem, üzleti önértetének ellensúlyozására kénytelen voltam felhívni figyelmét arra, hogy a csipkekészítők szakértelme nélkül a gyár mégsem boldogulhatna. Hannoverben egy politikus a népet megillető jogokról prelegált s fitymálólólag beszélt a műveltségről. Arra a megjegyzésemre, hogy a gondolat nélkül még rombolni sem lehet, nemhogy építeni, az volt a válasza, hogy az új német ember szembehelyezkedik a polgári módon felfogott gondolat meddőségével. Prágában tanúja voltam annak, amint a rendőrök szétverték egy kommunista tüntetést; mellettem egy kommunista újságíró állott, aki ezen felháborodott. Arra utalva, hogy Szovjet-Oroszországban korántsem bánnak kesztyűs kézzel azokkal, akik az állítólagos mai orosz rendet nem akarják magukévá tenni, s gyorsabban küldik őket a halálba, mint ahogy az ember a legyet elfricskázza magától, a kommunista azzal vágott vissza, hogy Szovjet-Oroszországnak minden szabad a múlt bűneinek kiirtására. Kár lett volna megjegyzése ellenmondásával szembehelyezkedni, mert kommunista osztály-

öntudatával érzéketlen volt minden érvel szemben. A párizsi bankhivatalnok fanyarul becsmérelt le mindent, ami összegegyeztetetlen a francia érdekekkel s Nagyváradon a román költő arról igyekezett meggyőzni, hogy csak a franciák és a románok nevetése az értelem fölényének megnyilatkozása Európában, semmi más népé.

Ami az idősebbek vagy idősök esetében a türelmetlenségnek, ingerlékenységnek s az önzés gyanús kényelméhez láncolt fölényeskedésnek kifejeződése, az a tapasztalatmentes vagy munkanélküliségüknél, esetleg rosszul fizetett állásuknál fogva egyoldalú fiatalok esetében az élni akaró vérmérséklet formátlanságává sátnyúl. Szerte Európában a fiatalok főérve az öregekkel szemben, hogy túlhalmozzák az állásokat s ez a kritika igen sokszor jogosult. Az érett vagy öreg ember esetében az élet állapot; a fiatalember szempontjából kaland. Az öregek hajlandók elfelejteni fiatalságuk lázas érdeklődését; a fiatalok képtelenek megérteni, hogy az öregek valamikor szintén fiatalosan türelmetlenek voltak s az előttük élt nemzedék felett ugyancsak pálcát törtek. Ma azonban az a különbség, hogy az érettség vagy az öreg kor gyarlósága bűnösebb gyengeség, mint amilyen a múltban volt s a fiatalok elégedetlensége szélsőségesebb következményekre vezet, mint a múltban. Nem az a baj, hogy a fiatalok dolgozni akarnak; még kevésbé baj, hogy a fiatalságuk lélektanának megfelelően akarnak élni; a munkaalkalomhoz s az élethez joguk van. A baj ott kezdődik, hogy a ma sivársága s a holnap reménytelensége miatt a múlt értékeit is készek mellőzni, s az indokolatlan éretlenségnek anarchiájával törnek azokra az alkotásokra és szempontokra is, amelyek fölötte állanak az aktualitásnak, ha jelenleg nem is látszanak időszerűeknek. Amellett elfelejtik, hogy az öregek vagy náluknál idősebbek jelentékeny része éppen csak hogy tengődik s ha módjukban lenne, nemcsak önmagukon segítenének, hanem rajtuk is. A fiatalság természetéből következik, hogy ami gyakran pusztán a tapasztalatlan-ság vakmerősége, azt bátorságnak hajlandók minősíteni, s ami a félig megemésztett tudás rendszernek látszó egysége, az voltaképpen semmi egyéb, mint a gyenge alapzatú ismeretek töredék-tárháza. Es mégis: nem tudtam lelkem mélyén fennakadni a fiatalok izgága viselkedésén sem, mert a mai kor csakugyan igazságtalan velük szemben, s aki állandóan az igazságtalanság áldozata, az végül (milyen szomorú kompenzáció!) maga is igazságtalan lesz.

A lelkek revíziója nélkül nem lesz rend sem Európában, sem másutt ezen a földön. A lelkek revíziója pedig annyit jelent, hogy a műveltség ne ölje meg az ösztön egészségét s az ösztön ne kicsinyelje le a műveltség szükségességét és hasznosságát. A lelkek revíziója az erkölcs tökéletes rehabilitálásával legyen egyértelmű; ennek pedig az az értelme, hogy Európa kultúrájában győzedelmeskedjék az osztálymentes szociális lelkiismeret, mert anélkül, valljuk be, haladó korról bizony nem lehet beszélni. A szerzetes ciliciuma a vezeklés szimbóluma; egész Európa, sőt Amerika és az egész világ viseljen lelki szőröcsuhát, ismerje fel bűnét, s ismerje is be, mert csak ebben az esetben számolhatunk azzal, hogy az emberiség, szóbaállva lelki ismeretével, szóbaáll az irgalom szózatával és cselekedetével is.

Ne mondják a kételkedők és elkeseredettek, hogy ez a szempont túlságosan eszményi. Az élet az ideálok tüze mellett is kegyetlenül rideg és hideg; hát még az ideálok nélkül! Az öregek koruk kétes értékű kiváltságával ne képviseljék a műkedvelő cinizmus álláspontját; a cinizmus, mint lelkiállapot, az élőhalottak pszichológiája. A fiatalok egészségük és életösztönük indokoltan erős szavára hallgatva, ne húzzák félre a szájukat, amikor mindenféle tapasztalatokban gazdag életem ellenére (s több volt a lehangoló, mert ez a belépődíj az élet arénájába) még mindig azt az eszményi felfogást hangoztatom, amely Európa, sőt az egész világ kigyógyulását a lelkek revíziójától teszi függővé. Emlékezzenek arra, hogy a betegség éppannyira közhely, mint az egészség s az egészség hitéhez és akaratahoz nemcsak azoknak van joguk, akik azért szenvednek, mert még nem élhettek, hanem azoknak is, akik azért szenvednek, mert már éltek. Leopardi igazán komornak látta az életet s mégis igazolta az életet, mert alkotott. A régi görög tragédiáírók összeszorított fogakkal néztek szembe az élet céltalanságával, de szépet teremtettek. Mai példát mondjak? Aldous Huxley, az angol regényíró, a „Point Counterpoint“ intellektuálisan cinikus játéka után megírta a „Brave new world“ című regényét, gúnyiratát a mechanizált életnek, a szürkén és kíméletlenül megvalósított kollektív életnek, ahol az egyetlen férfi, aki még a szó biológiai és spirituális értelmében ember, azért tiltakozik az új kor mesterségesen tenyésztett boldogsága ellen, mert ez a kor elvitatja egyéni szenvedéséhez, lelki gyötrelméhez, azaz az élet magasabb értelmébe vetett hitéhez való jogát. Aki teremt, az az élet apostola; az alkotómunka a véges ember végtelen életösztöne. S eszmény nélkül ez az életösztön nem is vicc, hanem perverzítás. A lelkek revíziója nélkül minden európai akarat a nihil mély gödrébe esik.

IV. EBBEN a cikkemben azt a megjegyzést tettem, hogy aki a mai Európáról „kerek és lényegében optimisztikusan tanulságos mesét akar mondani, az vagy hazudik, vagy pedig érzéketlen és színvak a tragikus formátlanságokkal szemben“. A lelkek revízióját hangoztató felfogásom nem mond ellent a fenti megjegyzésnek. Ami ma van, az nem katharxis, hanem a tragédia eltorzulása; ami lehetne, az nem változtatná meg a katharxis szükségességét, ellenben az emberi sors elkerülhetetlen deformációival szembeállítaná a lélek nemességét, a kötelességtudat valóságát, a kooperatív szempontok hasznosságát, anélkül hogy ez az egyén és a nemzet jogosult akaratát és lelkivilágát megsemmisítené.

Mert ha gyarló is az ember, ugyanakkor értékek viselője is. S végül a keserű és vigasztalan megfigyelések után hadd utaljak azokra a jelenségekre, amelyekben — a mai rettentően kótyagos Európa ellenére — az erkölcs esztétikai értelme érvényesült vagy pedig az emberi jóság és derű, mint a lét egyik rokonszenves igazolása. Különös öröömre szolgál, hogy az agyonkínzott magyar élet — s ez nemcsak Csonka-Magyarországra áll, hanem a szlovenszkoói és az erdélyi magyarságra is — olyan gazdag emberi értékekben, annyi a nyers becsületesség és kifinomodott, tárgyilagos kultúra számos

magyar ember lelkében, hogy ebből a szempontból akármelyik nyugat-európai országgal felveheti a versenyt. Igaz, hogy a messziről érkezett ember jelenlétében az emberek hajlandók vasárnapi arccal mutatkozni; ám láttam én a magyar embert hétköznapi köntösében is, akkor, amikor nem hihette, hogy megfigyelem s akkor, amikor nem tudhatta, hogy Amerikában élek.

A magyar élet kétségtelenül körülményes. Mindig is az volt. Hogy a magyar emberben van valami a keleti kényelemszeretetből, ahhoz kétség nem férhet. Az úriosztály ugyan kezd leszokni arról a meggyőződéséről, hogy aki életrevaló, az nem „úriember“, de még mindig túlsók olyan úrral találkoztam, aki az amerikai pragmatikus életben nem tudna mit csinálni. Az is igaz, hogy nagyon sok a pletyka és irigykedés, főként a vidéki keretek között, ahol mind a két emberi lélek-szeplő feltűnőbb, viszont ezen ne lepődjünk meg, mert az ilyen kicsinyesség valóban nemzetközi szépségfolt. A XIX. század francia regényirodalma sokat foglalkozik a provincializmus ostoba kinövésével, szintűgy a XX. század amerikai irodalma. Másik fogyatékosága a magyar életnek a külföld gyerekes túlbecsülése. De talán ez sem kivételesen magyar tünet; ha Csehszlovákiában angolul szólaltam meg, akkor azok is hétrétgömyedtek, akiknek egyébként nagyon merev a gerincük. S ugyancsak fogyatékoság a túlbecsülést ellensúlyozó másik véglet, amely bizonyos magyar emberekkel ma is az „extra Hungariam“-ot akarja elhíttetni. Amikor annak idején a magyar zarándokok Amerikában jártak, egy csizmás magyar lebecsülte az égkaparókat. Ezt ugyan szabad volt megtennie, mindamellett azon sem kellett volna csodálkoznia, hogy az amerikaiak magyar „cow-boy“-nak nézték. A nemzeti önérzet nemes tulajdonság; a nemzeti önérzet torzképe fájdalmas.

Ám hogy a magyar nép, amelynek annyi borzalmas hányattatáson kellett keresztülmennie, ma is életképes, azt csak az tagadhatja le, aki vagy rosszindulattal viseltetik a magyarsággal szemben, vagy pedig csupán a hibákat látja s az erényekkel szemben vak. Jártam csallóközi falvakban s a Dunántúl s az Alföldön is; elvetődtem Székelyföldre s persze Kalotaszeget is felkerestem. Nem a rossz népszínművek romantikájával néztem a falu népét, nem is a szociológusok statisztikai lelkiismeretével. Hogyne láttam volna csenevész embereket, tüdővész nyomorúságokat, nincstelen Jánosokat. Hogyne láttam volna olyan hetyke legényeket, akik akármilyen elavult népszínmű regényességébe beleillettek volna. De főként mégis értelmet láttam és jóhiszeműséget, gyönyörűen kiejtett magyar szavakat hallottam, eredeti metaforákkal találkoztam, tiszta otthonokkal, gondos családapákkal és anyákkal, vidám arcú gyermekekkel s a népviseletnek olyan megújulásával, amelyet nem lehet elfelejteni. A gondterhes magyar sorsban sem halt meg a magyar népdal s Szlovénzskón és Erdélyben, ahol magyarnak lenni külön kálvária, a magyar életképességnek olyan éneklő daca fogadott, hogy sajnáltam Clemenceaut és Lloyd George-ot, amiért nekik ilyen élményben sohasem volt részük. Sőt sajnáltam azokat a budapestieket is, akik fitymálva beszélnek a magyar népről, esetleges exotikumot lámák benne, de nem jutna

eszkübe benézni mondjuk a tápéi templomba, amely Árpád-korabeli alkotás s amelynek népe Nagy-Boldogasszony napján a templomban úgy festett, mint egy megmozdult rendkívül színes kézimunka, amelyben alighanem magának az Úristennek is öröme telhetik. A magyar jövőt nem lehet elképzelni a magyar nép egészsége nélkül; foglalkozni kell ezzel a néppel, szeretni és becsülni, de nem leereszkedve, hanem hálával és a magyar sors azonosságának tudatában.

Találkoztam iparosokkal, akiknek szakképzettsége, mesterségbeli tudása tiszteletreméltó. A maguk keretében ők is az alkotó szellem eszközei. Esztergályosok, cipészek, lakatosok, szücsök, szabók, mindenféle mesteremberek még ma is, a gép korszakában, valósággal a céhrendszer mestereinek lelkiismeretével végzik munkájukat. Amerikai tapasztalataim után (Amerikában majdnem mindent a gyár végez) ez a mesterségbeli tudás különösen megkapott. S nem tudtam ellentállani a kubikos humorának, amikor cifrán megmondta véleményét a sorsnak, s elbámészkodtam falvakban, mezővárosokban olyan bukolikus jeleneteken, amelyeket a legtöbb magyarországi városi ember aligha talál érdekeseeknek. De a gyárak és felhőkarcolók világából jöttem s a magyar életmozzanatokban elsősorban az érdekelt, hogy mennyi benne az akarat és képesség a jövő szempontjából.

A magyar értelmiség hőseivel találkoztam Kolozsvárt, Marosvásárhelyen s egyéb erdélyi városokban, Pozsonyban, Komáromban s más szlovenszkói központokban. Minden akadály ellenére magyarul írnak, magyarul tanítanak, magyarul sóhajtanak. Magyarok, a kisebbségi sors hőszai, s magyarságukból valami megrendítő emberi melegség árad ki, a szenvedés prédikátumának sugarai. A legmegrázóbb volt, amikor azt kellett tapasztalnom, hogy egyik-másik helyen a magyaroknak suttogva kellett beszélgetniük egymással; ez épp annyi, mint amikor az énekekre teremt léleknek nyögnie kell. Az új nemzedék, amely már ott nőtt fel, csakugyan kisebbségi szemszögből nézi a végzetet; szerencsére a végzet akkor is fenséges és titokzatos, ha a békeszerződések figyelmen kívül hagyják egy nép történelmi hivatását.

S Csonka-Magyarországon, a vidéki városokban is, szemébe nézhettem olyan magyar íróknak, tudósoknak, művészeknek, munkásoknak és lateiner embereknek, munkájukat megbízhatóan végző polgároknak, akik bizony megfelelő ellenszolgáltatás nélkül vannak azon a poszton, amelyet a sors kirendelt részükre. A „halál fiai“-nak társadalmában, hála a Gondviselésnek, sok az „élet fia“ is; sok az erő, amely a földbe gyökeredzik, de a felhőkről és a napról sem veszi le szemét. Kell, hogy mindebből az értékből végre olyan magyar élet nőjön ki, amely a mai kor mohácsi vészén okulva, egyengetni fogja az utat olyan irányban, hogy az a béke és nyugalom, az életigazoló összhang felé vezessen. A magyar sors, mint olyan, nem teremtheti meg a maga boldogságát külső tényezők nélkül; ahhoz általában a világ népeinek lelki revíziója szükséges. Annyit azonban megtehet minden magyar ember, hogy a maga környezetében teljesítse kötelességét; a magyar nép kollektív kötelességtudata valóban intő példa lehetne a többi nemzeteknek s főként a többi nemzetek politikusainak és közgazdasági szakértőinek.

REMÉNYI JÓZSEF

Cleveland, Ohio.